

III.

Az első nehéz küzdelmek.

János Zsigmond halála után, a váltakozó vallású s különösen a katolikus fejedelmek alatt az unitáriusok sok sérelemnek, üldözésnek, elnyomásnak és veszteségeknek voltak kitéve. Ezek folytán csak megfogyatkozva és sok anyagi romlással kerülhettek ki a létüket és fennmaradásukat veszélyeztetett bajokból, amelyek hol szelidebb, hol súlyosabb alakban, de majdnem állandóan környékezték őket mindaddig, míg a kedélyek nyugodtabbak s az erkölcsök szeleidebbek lettek és a vallási türelmetlenség alábbhagyott. Pedig Erdély szabadgondolkozású rendei a bevett vallások szabadságáról és egyenlőségéről minden lehető alkalommal gondoskodtak. Csakhogy ezen törvények legtöbbször nem tartattak meg. A katolikus fejedelmek, a papok erős befolyásának kitéve, elnézték ezek visszaéléseit s így a protestánsok általában, de az unitáriusok gyakran még a protestáns fejedelmek alatt is, folytonos sérelmeknek voltak kitéve s az üldözés érezhetően csak a szelid lelkületű József császár idejében szűnt meg.

Ez magyarázza meg azt, hogy a vallásszabadság tárgyában majdnem minden fejedelem alatt s sokszor ismételten kellett a rendeknek határozni s a sérelmek orvoslása iránt intézkedni.

Már mindjárt Báthori István és Báthori Kristóf alatt a protestánsok s különösen az unitáriusok sok érzékeny sérelmet szenvedtek. E fejedelmek törekvése az volt, hogy a protestánsokat elnyomva, a katholicismus hatalmát emeljék. Ez azonban alattuk az ország rendeinek szabadelvűsége mellett csak részben sikerült.

Az 1572. évi tordai, 1573. évi kolozsvári és ugyanazon évben tartott tordai országgyűléseken ismételten kimondatott, hogy „a religio dolga maradjon azon állapotban, amint boldogult János Zsigmond fejedelemsége idejében volt s senkinek, az akkori végzés szerént az religióban bántása ne legyen“, de fokozatosan mind erősebb intézkedések tétettek „azok ellen, akik a religio dolgában valamit innoválnának“ s elrendeltetett, hogy ezek, tanításaik tekintetében, a „két superintendens és tudós férfiak által megexamináltassanak s ha mindeniktől különbözőknek találtatnának s ennél maradnának, excommunicáltassanak s hogyha ezzel nem gondolnak, fogsággal, halállal vagy más poenával büntetessenek.“

E törvényben nincs ugyan szó az unitáriusokról s miután akkor Erdélyben olasz és más külföldi protestánsok is voltak, mint Sommer János és Paleologus Jakab, első sorban ezek ellen szólottak, de közvetve az unitáriusok ellen is voltak intézve.

Erre mutatnak ama körülmények, hogy a fejedelem Dávid Ferenc helyett udvari predikátorává, ennek régi ellenfelét Alésius Dénest nevezte ki; hogy a kir. nyomdát s ennek jövedelmét az unitáriusoktól elvette s a vallási könyvek előzetes megvizsgálását kötelezővé tette.

Tetézte a nehézségeket Békés Gáspár lázadása, melyben sok unitárius vett részt, de a kiket a fejedelem, a lázadás leverése után, nem üldözött, tekintettel arra, hogy a lengyel trónra juthatását ezzel nem akarta nehezíteni, tartva a lengyel unitáriusoktól.

Ilyen körülmények között 1576-ban a *medgyesi* országgyűlésen az unitáriusok vallásszabadsága új biztosítást nyert s Dávid Ferencnek superintendenssé választása megerősített, -- de kifejezés adatott annak, hogy „*az religio dolgában semmit se innoválhasson, hanem az miben találtatott, abban maradjon.*“

Ez már egyenest az unitáriusok ellen volt hozva. Később újabb korlátozó törvények keletkeztek.

Az 1576. *kolozsvári* országgyűlés megerősíti ugyan újból az unitárius vallást, de felállítja azt a korlátozást, hogy Dávid Ferenc „az ő hitén való papokkal csak Kolozsvárt vagy Tordán telhessen convokátiót.”

Az 1577. *tordai* országgyűlés már egyenest kimondotta, hogy „az unitárius superintendensnek, mint annak előtte, csak Kolozsvárt és Tordán legyen szabad zsinatot tartani és más confession való egyházi személyeken semmiféle jurisdictioja ne legyen, csak az övéin”, — míg ezzel szemben a református superintendens kifejezetten felhatalmaztatott „az országban bárhol járni, tanítani, zsinatot tartani s más valláson levő papokat is, hortendo, monendo, docendo, akit lehetséges az ő sententiájára vonni.”

Ez az unitáriusokat elkeserítette s lelkiismereti szabadságuk megvédése érdekében 1578. márciusban *Tordán* zsinatot tartottak, melyen 322 unitárius pap vett részt s itt kimondották, hogy „amely hittani kérdés még zsinatilag el nem döntetett, arról szabad vitatkozni és prédikálni.”

Dávid Ferenc erre a „Jézus imádása és nem imádásáról, az előre elrendelés tanáról és a bűnökért való elégtételről” kezdetű prédikálni s kiadta ezen kérdésekről a „*Kis könyvecskéjét*.”

Blandrata György az unitáriusok elleni ellenszenvet látva, félt, hogy Dávid Ferenc ezen merész fellépésével az unitárizmust veszélynek teheti ki, figyelmeztette a várható rossz következményekre s behívta Erdélybe Socinus Faustust is, hogy igyekezzék Dávid Ferencre hatni. Azonban sem szóbeli vitatkozásaik, sem írásba foglalt fejtegetéseik, nem tudták Dávid Ferencet meggyőzni; az általa egyszer igaznak felismert hittételétől elállásra birni. A vitairatokat elküldötték tehát véleményezésre a lengyel unitáriusokhoz.

Mielőtt innen válasz érkezett volna, Dávid Ferenc 1579. febr. 24-re *Tordára* újabb zsinatot hívott össze, hol ismételtén azt határozták, hogy „a szabad kutatás nem büntetésre méltó cselekmény. Ők nem ujítanak, hanem azt, ami hamis magyarázatokba van burkolva, akarják régi fényébe visszaállítani.”

Ekkor a fejedelem 1579. Szt. György napjára országgyűlést

hivott össze *Tordára* s erre megidézte Dávid Ferencet, hogy ujtásai tekintetében magát igazolja. Dávid Ferenc megjelent, de a tárgyalás betegsége miatt befejezést nem nyerhetvén, az országgyűlés júniusra halasztatott s ekkor *Gyulafehérvárt* tartatott meg s addig Dávid Ferenc őrizet alá kelyeztetett.

Dávid Ferenc Gyulafehérvárt betegen megjelent, veje *Trauszner Lukács* kíséretében. Megmaradt álláspontja mellett, hogy a szentírás sehol sem rendeli a Krisztus imádását.

Blandrata már előzőleg sok lelkészt eltérített Dávid Ferencről. Csak a *nagybányai* unitárius pap mert mellette felszólalni: „Én nem mondhatom Dávidot ujitónak, mert még a Váradis disputációban is úgy értettük.“ A nemesség unitárius vallásu része is kitarzott mellette s kijelentette, hogy „Dávid Ferenc nézetétől el nem távozik s a Krisztus nem imádása és segítségül nem hívása mellett kíván maradni.“

A többség azonban Dávid tanát kárhoztatta s ezzel ügye eldőlt. A fejedelem a következő ítéletet hirdette ki:

„A te agyadtól koholt tudományodat követvén, elhagytad az eklézsiái egységet, az istentelen, hallatlan, átkozott káromkodásra vetemedtél és az ország közönséges végzése ellen közönségessé tetted, ujitóvá lettél. Azért Ő felsége tégedet érdemed szerint másoknak példájára megbüntet, hogy aféle eszelős ujtásoktól elirtózzanak. Addig pedig a mig Őnagyságának tetszik rólad parancsolni, fogságban tartatol.“

Dávid Ferenc eltávolítása után pedig *Kendi Sándor* elnök felhívta az unitáriusokat, hogy „tegyenek vallomást miszerént Krisztus öröktől fogva való isten, akihez imádkozni kell, nehogy vezérüknek tévelygéseiben részeseknek találtassanak.“

A hívek haboztak, másnapig haladékot kértek s ekkor a fennebbieknek megfelelően vallomást tettek mesterük ellen. Így felmentettek a büntetés alól. Elégnek tartották a vezért sújtani. Nem látták tanácsosnak a nagyszámu unitárius felekezet ellen, melynek vallásszabadságát országos törvények biztosították, erélyesebben fellépni.

Ezután Blandrata György 1579. július 2-ára zsinatot hivatott össze, amelyen minden unitárius pap megjelent s Blandrata egy nyilatkozatot íratott velük alá, mely szerént „ígérik, hogy a János

Zsigmond idejében kinyomatott könyvekben foglalt tanokat fogják követni, de kikötik, hogy akik isten igazságáról helyesebb meggyőződést kívánnak szerezni, álljon szabadságukban ezt tenni." Egyben elkészítették a Jézus istenségéről, imádásáról, segítségül hívásáról és Krisztus országáról szóló új *hitvallásukat*.

Ezzel homályba burkolták Dávid Ferenc tanításának tiszta fényét.

Dávid Ferencet pedig elhurcolták Déva várába s ottan 1579. nov. 15-én bevégezte nemes életét, hű maradva hitbeli meggyőződéséhez, melylyel az evangéliumi igazságért küzdött.

Hogy az akkori kor vallási türelmetlensége között, a különben szabadgondolkozásu erdélyi rendek is kételkedve fogadták Dávid Ferenc újabb hitelveit, azon nem lehet csodálkozni. Az akkori felfogások mellett a tisztán látás nehéz volt. A nap fényét felhő borította. Viharnak kellett felkavarodni, villámoknak kellett cikázni, hogy megtisztuljon a levegő s ismét tiszta fényben tündököljön a nap. Világos elmék, önzetlen apostolok szikrázó szellemére volt szükség, hogy újra tisztán világoljon a hit s meglásuk isten országát úgy, miként azt Jézus építette.

Ám ha Dávid Ferencet hitbeli meggyőződéséért börtönbe vetették s ott elpusztulni engedték és hiveit ideig-óráig megfélemlítették is, tanításának azt a tisztaságát, a hitnek azt a világos fényét, melyet a szentírás alapján hirdetett, elhantolni nem lehetett. Csakhamar akadtak hű tanítványok, akik az igét tovább vitték s végre a szabad kutatás és lelkiismereti szabadság eszméjét diadalra juttatták.

IV.

A vallásszabadság megújuló veszedelmei.

Dávid Ferenc halála után a vallásszabadságot fokozottabb veszélyek fenyegették.

A fejedelemségre jutott Báthory Zsigmond minden lehető elkövetett, hogy a katolikus vallást ismét uralomra juttassa. Erdély szabad gondolkozásu rendei azonban a bevett vallások